

HÄMEENLINNAN HATTELMALANJÄRVEN JA NATURA 2000- ALUEEN PESIMÄLINNUSTOSELVITYS 2019

Hattelmalanjärven pesimälinnustoraportti 30.9.2019

Tekijät: Kanta-Hämeen lintutieteellinen yhdistys ry.
Ari Lehtinen

Kansikuva: Punasotka koiras ja tukkasotka naaras (Petri Hirva)

Hanke on saanut rahoitusta Euroopan unionin LIFE-ohjelmasta. Aineiston sisältö heijastelee sen tekijöiden näkemyksiä, eikä Euroopan komissio tai EASME ole vastuussa aineiston sisältämien tietojen käytöstä.

JOHDANTO

Vanajavesikeskus tilasi huhtikuussa 2019 Kanta-Hämeen lintutieteelliseltä yhdistykseltä Hämeenlinnan Hattelmalanjärven Natura 2000-alueeseen liittyvän pesimälinnustoselvityksen. Tämä oli jatkoa vuosina 2016-2018 tehtyihin Freshabit Life- hankkeen inventointeihin Hattelmalanjärven alueelta ja palvelee kokonaisnäkemysten saantia alueen pesimälinnustosta, koska vuosittaiset vaihtelut tiettyjen lajien osalta voivat olla huomattavia. Lisäksi selvityksellä pyritään todentamaan talvella 2018-2019 tehtyjen kunnostustoimenpiteiden vaikutuksia kohteen linnustoon.

Kanta-Hämeen lintutieteellisen yhdistyksen puolesta linnustoselvityksen maastotöistä ja raportoinnista vastasi Ari Lehtinen.

PESIMÄLINNUSTOLASKENNAT JA MENETELMÄT

Koko kohdealueen pesimälinnustoinventoinnit jakaantuvat kahteen eri tavalla suoritettuun laskentamettiin. Itse Hattelmalanjärven pesimälinnustoa havaittiin pääosin kaukoputkella tähystäen kohteen lounaisrannalla olevasta lintutornista, josta pystyy hallitsemaan 90% kohteen vesialueesta ja rantaviivasta. Lisäksi näiden peittoon jäävien alueiden havainnointia tehostettiin rannalta tehdyillä tähystyksillä mm. Suvikkaan rannasta käsin. Nämä laskennat tehtiin 18.4., 1.5., 20.5., 6.6. ja 18.6. Näiden tornista tehtyjen laskentojen yhteydessä merkittiin kaikki havaitut lajit ylös myös ranta-alueelta ja tornille johtavan polun varresta mitä kuultiin tai nähtiin. Tornilla tähystettiin aamuisin 2-4 tunnin pituisia jaksoja heti aamun ensimmäisten valoisien tuntien aikana.

Itse Hattelmalanjärveä ympäröivällä Natura 2000-verkoston kuuluvalla alueella tehtiin 3 kävellen suoritettua kiertolaskentaa siten, että koko alue tuli katettua riittävällä tarkkuudella. Osittain käytettiin auton apua siirryttäessä laskennan aikana järven länsipuolelta itäpuolelle koska ojien vuoksi koko kohteen kiertäminen jalan kerralla ei ollut mahdollista. Nämä kävellen tehdyt kiertolaskennat suoritettiin 9.5., 30.5. ja 11.6. Näistä 2 viimeistä laskentaa ajoitettiin siten, että myös yöaktiivisten lintujen (rantakanat, kerttuset ym.) havainnointi oli mahdollista.

Näiden laskentojen lisäksi tuloksiin on kerätty BirdLife Suomen ylläpitämästä Tiira-järjestelmästä havaintoja sellaisten lajien osalta, joita laskennoissa ei havaittu tai havaittujen yksilöiden lukumäärissä oli puutteita.

KEVÄÄN JA ALKUKESÄN 2018 SÄÄSTÄ

Huhti- ja toukokuu 2019 olivat selvästi normaalia lämpimämpiä ja hellepäiviäkin oli varsinkin toukokuussa useita. Yölämpötilat nousivat plussan puolelle jo huhtikuun loppupuoliskolla. Sorsalintujen pesinnät alkoivat jo huhtikuun puolella. Varpuslintujen poikastuotto oli hyvä ja emolinnuilla oli kiireinen kesäkuu. Kesäkuunkin säät suosivat hyönteissyöjien poikueiden ruokkimista ja poikastappiot jäivät pieniksi.

LASKENTOJEN TULOKSET TODETUN PESIMÄLINNUSTON OSALTA

Seuraavassa taulukossa on esitetty vuoden 2019 laskentojen tulokset pesimälajiston osalta valmiiksi tulkittujen parimäärien osalta. Kaikkein yleisimpien varpuslintujen osalta pesivien parien määrästä on annettu parimääräarvio, jonka väliin pesivän kannan suuruus alueella asettuu.

Alkuperäiset havainnot laskennoittain käyvät ilmi liitteinä olevista Exel-taulukoista (liitteet 1-2). Taulukon otsakkeen ”Status” alla on mainittu, kuuluuko laji Euroopan Unionin lintudirektiivin liitteen Ia lajeihin (Dir) ja mikä on lajin Suomen lajien uhanalaisuusarvioinnissa 2019 esitetty uhanalaisuusluokka (NT/VU/EN/CR). Uhanalaisuusluokat on selvitetty erillisessä liitteessä (liite 3) raportin lopussa.

<u>LAJI</u>	<u>STATUS</u>	<u>PARIMÄÄRÄ</u>	<u>MUUTA</u>
Laulujoutsen	Dir	1	vain 1 poikanen
Tavi		3-4	vain 1 poikue havaittiin
Sinisorsa		8-10	7 poikuetta havaittiin (43 pull)
Punasotka	CR	1	1 poikue (5 pull)
Telkkä		9-11	5 poikuetta havaittiin (32 pull)
Fasaani		3-4	2 poikuetta
Mustakurkku-uikku	EN, Dir	0-1	kn paikalla läpi kesän
Härkälintu	NT	6	
Nuolihaukka		1	
Luhtakana		2	kts. teksti
Nokikana	EN	9-10	4 poikuetta havaittiin (9 pull)
Kurki	Dir	1-2	vain 1 pm havaittiin
Töyhtöhyyppä		1	pesintä tuhoutui
Taivaanvuohi	NT	3-4	v. 2017 5-6; v. 2018 3
Kuovi	NT	1-2	v. 2017 1; v.2018 0
Metsäviklo		2	
Naurulokki	VU	9	pesinnät tuhoutuivat
Kalalokki		1	pesintä tuhoutui
Mustatiira	CR	0	1 ad jp p 20.5. (Tiira)
Kalatiira	Dir	0	kymmeniä ravinnonhaussa

Sepelkyyhky		6-7	v. 2018 4-6
Käki		1-2	2k Ä + n p rev
Harmaapäätikka	Dir	1	3 juv / pm
Käpytikka		2	2 juv / pm
Pikkutikka		1	kn + ravinnon hakua
Metsäkirvinen		2-3	
Niittykirvinen		3-4	+ muutolla levähtäviä
Västäräkki	NT	3-4	
Peukaloinen		1	tornin polun varressa
Rautiainen		2-3	
Punarinta		12-15	
Satakieli		1	
Leppälintu		1-2	
Pensastasku	VU	2	v. 2017 2; v.2018 1
Mustarastas		4-6	
Räkättirastas		10-15	ravinnonhakua luhdalta
Laulurastas		4-6	
Punakylkirastas		10-12	
Kultarinta		1	
Ruokokerttunen	NT	15-20	
Viitakerttunen		1	
Rytikerttunen		1	v. 2017 0; v.2018 3
Hernekerttu		6-7	
Pensaskerttu	NT	8-10	
Lehtokerttu		3	
Mustapääkerttu		3	
Idänuunilintu		1	Leppiniemen LS-alue
Sirittäjä		2	
Tiltalti		2	

Pajulintu		12-15	
Harmaasieppo		2	
Kirjosieppo		5-7	
Kuusitiainen		1-2	
Sinitiainen		4-6	
Talitiainen		5-7	
Puukiipijä		1	
Närhi	NT	1	
Harakka	NT	2-3	
Varis		3-4	
Kottarainen		1	Pesä luonnonkolossa
Pikkuvarpunen		1	pöntössä
Peippo		18-25	
Viherpeippo	EN	2-3	
Tikli		1	
Punavarpunen	NT	2	
Punatulkku		1	
Keltasirkku		4-5	Osin reuna-alueella
Pajusirkku	VU	10-15	

HATTELMALANJÄRVEN ARVO LINTUKOHTENA

66 pesiväksi tulkittavaa lintulajia (v.2018 75 lajia) tutkimusalueelta osoittaa sen, että kohteella on merkittävää ALUEELLISTA arvoa linnuston kannalta. Hattelmalanjärven alueen arvokkaimpia pesimälajeja ovat tietysti uhanalaiset lajit sekä EU:n lintudirektiivin lajit. Tänä vuonna saatiin varmistettua kohteelta äärimmäisen uhanalaisen (CR) PUNASOTKAN pesintä. Kohteen pesimälajistosta voidaan kuitenkin nostaa kolme kosteikkoalueiden ilmentäjälajia, jotka ovat erityisen arvokkaita suhteutettuna Kanta-Hämeen muiden kosteikkokohteiden lajistoon. Ensimmäinen niistä on NOKIKANA, joita Hattelmalanjärvellä pesi tänä vuonna 9-10 paria (v. 2018 6-9 paria). Laji on valtakunnallisen uhanalaisuusluokituksen mukaan erittäin uhanalainen (EN). Laji nousi vuoden 2015 lajien uhanalaisuustarkastelussa suoraan elinvoimaisista erittäin uhanalaiseksi ja oli sitä myös vuoden 2019 päivitetyssä uhanalaisuusluokituksessa eli tämä kuvaa lajin syvää ja nopeaa taantumaa Suomen pesimälajistossa.

Toinen merkittävä pesimälaji Hattelmalanjärvellä on TAIVAANVUOHI, jota tavattiin kohteella vuonna 2017 5-6 paria, vuonna 2018 3 paria ja tänä vuonna 3-4 paria/soidintavaa koirasta. Se kuului vuoden 2015 uhanalaisuusluokituksessa vaarantuneiden (VU) lajien listalle mutta on uusimmassa vuoden 2019 listauksessa silmälläpidettävien (NT) listalla. Laji on nimenomaan Kanta-Hämeessä vähentynyt nopeasti eri kosteikkokohteilta. Useimmilla kohteilla, joissa sitä edelleen tavataan, on soidintavien koiraiden määrä vain 1-2 yksilöä.

Kolmas merkittävä laji on HÄRKÄLINTU, joka on tyypillinen nimenomaan Hattelmalanjärvelle. Pesintänsä aloitti Hattelmalanjärvellä 6 paria (vuonna 2018 8 paria), joka on kohteen pinta-alaan suhteutettuna lajin Kanta-Hämeen taajin kanta ja samalla Kanta-Hämeen läntisin näin suuri pesimäpopulaatio. Kesäkuussa nykyisin yleistyneet voimakkaat myrskytuulet aiheuttavat uikkulintujen kelloville pesille entistä enemmän tuhoja.

TULOSTEN TULKINTAA MUIDEN PESIMÄLAJIEN OSALTA

LAULUJOUTSEN pesi taaskin kohteella mutta nyt uudessa paikassa. Pesä oli rakennettu Suvikkaan edustan luhdan reunaan. Pari sai taas vain yhden poikasen kuten viime vuonnakin. Mahdollisesti parin naaras on vaihtunut ja vasta harjoittelee jälkikasvun saantia. Laulujoutsen on pitkäikäinen laji ja voi saada jälkeläisiä n. 15 vuoden ajan.

PUNASOTKAN onnistunut pesintä kohteella oli vuoden 2019 inventointien positiivisin havainto. Punasotkia havaittiin keväällä muuttoaikana 18.4.-1.5. enimmillään 5k3n ja 2.5. havaittiin pesivän parin parittelua. Koiras viihtyi kohteella 30.5. asti, jolloin naaras oli jo vetäytynyt hautomaan. Pesä sijaitsi kunnostustöiden seurauksena muodostuneella isoimmalla saarekkeella tornista etuoikealle. Naaraslintu tuli pesältä 9.5. ja kylpi ahkerasti ja huolsi höyhenpukuaan kaivetussa uomassa ja palasi takaisin saarekkeelle. 11.6. ja 18.6. havaittiin punasotkanaaras 5 untuvikkopoikasen kanssa. Äärimmäisen uhanalaisen (CR) punasotkan onnistunut pesintä vuonna 2019 varmistui myös Hämeenlinnan Hauhon Hyvikkälänjärveltä (Lintusuo), joten kanta sinnittelee Kanta-Hämeessä vielä aivan viimeisten pesivien parien voimin.

TELKKÄ on Hattelmalanjärven yleisin pesivä sorsalintu. Pesivien parien määrä 9-11 vuonna 2019. Telkkä hyödyntää pesinnössään alueelle asetettuja pönttöjä, rantametsien luonnonkoloja ja osa voi tuoda poikueen kohteelle hiukan kauempaakin. Vähintään 5 poikuetta havaittiin kohteella samanaikaisesti, joissa oli 32 pull. Eri laskentakertojen poikuehavaintojen päällekkäisyyttä vaikea arvioida. Lisäksi Hattelmalanjärvi houkuttelee runsaasti muuttomatkalle valmistuvia telkkiä, joka on niille ilmeisen hyvä ravintokohde. Mm. 11.-18.6. havaittiin kohteella yhdessä parvessa 20- 25 naarasta ilman poikasia eli tällainen tyypillinen muutolle valmistautuva parvi.

MUSTAKURKKU-UIKKU oli Hattelmalanjärvellä vielä 1960-luvulla runsas pesimälaji. Sittemmin laji on kokenut voimakkaan kannan romahtamisen koko Suomessa ja on nyt erittäin uhanalainen (EN). Hattelmalanjärven pesimälajistoon se ei ole kuulunut enää vuosiin mutta v. 2018 yksi pariutunut pari varasi reviiriä 28.4.-13.5. ja tänä vuonna pariskunta havaittiin kohteella 22.4.-18.6. On mahdollista, että pesintä aloitettiin mutta se tuhoutui haudontavaiheessa. Todennäköisesti lajin pesintä saadaan varmistettua lähivuosina.

KURKIA pesi kohteella 2 paria, joista pohjoissaarekkeella pesinyt pari sai ainakin yhden poikasen lentokykyiseksi.

LUHTAKANOJA pesi tänä vuonna 2 paria, kuten viime vuonnakin. Toinen pari aivan lintutornin lähellä ja toinen pohjoispään lampareissa.

NAURULOKKEJA aloitti pesintänsä 9 paria, jotka kaikki hautoivat 20.5. pesillään. 3 pesää oli tornin edustalla vanhoilla paikoilla ja 6 pesää uudessa paikassa kaivetun uoman kaivumassojen päällä saarekkeen puolella. 25.5. nämä 6 pesää olivat tuhoutuneet ja 6.6. olivat loputkin pesinnät tuhoutuneet ja poikastuotto oli 0 vuonna 2019. Todennäköisin syy pesien tuhoutumiseen on supikoiran vierailu pesillä.

PENSASTASKU kuuluu nykyään uhanalaisiin (VU) lajeihin ja on voimakkaasti vähenemässä. Ennen niin yleinen viljelysmaiden laji on vähentynyt viljelytalouden tehostumisen myötä ja lajin kannasta suurin osa pesii nykyään kosteikkojen pensaita kasvavilla luhdilla. Hattelmalanjärvellä pesi 2019 2 paria, molemmat kohteen eteläpään pienpuustosta raivatulla luhdalla.

Kesän lämpimät säät näkyivät varpuslintujen hyvänä pesintämenestyksenä ja suuremmilta poikuetuhoilta vältyttiin tänä vuonna avopesijöidenkin osalta. RUOKOKERTTUSIA löytyi 15-20 reviiiriltä, RYTIKERTTUSIA 1 reviiiriltä ja uhanalaista (VU) PAJUSIRKKUA 10-15 reviiiriltä.

Harvinaisempaa pesimälajistoa edusti IDÄNUUNILINTU, joka lauloi 20.5. lähtien kuusikossa Leppiniemen luonnonsuojelualueella.

MUUTONAIKAINEN KOHTEELLA LEVÄHTÄVÄ LAJISTO

Hattelmalanjärvi on myös kohtalaisen hyvä vesilintujen muutonaikainen levähdys- ja ruokailukohde. Erittäin uhanalaiset PUNASOTKA (CR) sekä TUKKASOTKA (EN) käyttävät kohdetta säännöllisesti huhti-toukokuussa. Tukkasotkia havaittiin enimmillään 1.-2.5. 31 yksilöä (18k13n). Punasotkia havaittiin 18.-20.4. 5k3n ja sen jälkeen pariskunta ja pesintä saatiin nyt varmistettua. 11.-18.6. havaittiin naaras 5 untuvikon kanssa. Myös UIVELOITA (Dir) havaittiin muuttomatallaan levähtävinä. Suurin keräyntymä 20.4. 4k4n paikallisena.

Uhanalainen MUSTATIIRA (Dir, CR) nähtiin Hattelmalanjärvellä 20.5. Kyseessä oli vanha juhlapukuinen yksilö.

KOHDETTA SÄÄNNÖLLISESTI RAVINNONHANKINTAAN KÄYTTÄVÄT LAJIT

Petolinnuista Hattelmalanjärveä säännöllisesti ravinnon hankinnassaan käyttävät mm. SÄÄKSI, RUSKOSUOHAUKKA sekä NUOLIHUKKA. Sääksiä kohteella käy kalassa vähintään kahdelta pesältä, jotka sijaitsevat jossain Alajärven ympäristössä koska sääkset lähtevät saaliin saatuaan kuljettamaan niitä itään päin. Hattelmalanjärvellä saalistavat ruskosuohaukat pesivät todennäköisesti Miemalanselällä. Nuolihaukat saalistavat kohteella sudenkorentoja. Nuolihaukkapariskunta lensi 30.5. soidinta kohteen länsipuolella Leppiniemen kohdalla, joten laji kuului 2019 myös kohteen pesimälajistoon.

Lokkilinnuista Hattelmalanjärvellä käyvät säännöllisesti ravinnon hankinnassa NAURU- ja KALALOKIT sekä KALATIIRAT. Nämä linnut pesivät suurimmalta osin Hämeenlinnan ruutukaava-alueen kerrostalojen katoilla jonne ne ovat joutuneet siirtymään, kun luontaiset pesimäpaikat, mm. Virvelin tekosaari, on tuhottu ihmisen toimesta.

Hattelmalanjärvellä on kohtalaisen runsas oma hyönteisfaunansa. Hyönteisten parveillessa ilmassa TERVA-, HAARA- ja RÄYSTÄSPÄÄSKYT hyödyntävät kohdetta usein ravinnonhankinnassaan varsinkin matalapaineiden ja hieman sateisten säiden vallitessa. Kohteella saalistavat tervapääskyt pesivät varmaankin Hämeenlinnan keskustan alueen rakennuksissa ja parhaimmillaan niitä saattaa risteillä järven yllä kymmeniä yksilöitä kerralla.

HAVAINTOJA TEHTYJEN KUNNOSTUSTOIMIEN VAIKUTUKSESTA PESIMÄLINNUSTOON

Talven 2017-2018 aikana Hattelmalanjärven eteläpuolella olevaa pienpuustoa (pääosin riukumaista koivua) raivattiin metsurityönä ja kaadetut puut jätettiin maatumaan luhdalle. Tämä toimenpide avarsi maisemaa ja vähensi puiden aiheuttamaa haihduntaa luhdalta. Talvella 2018-2019 tehtiin kaivamalla kolme saarekettä ja kaivuumassat tasoiteltiin saarekkeen reunoihin.

Ainakin naurulokit selvästi kiinnostuivat uusista saarekkeista ja 6 paria aloitti pesinnän tornin lähellä olevan isoimman saarekkeen puolella uoman kaivumassojen päällä, jossa aloitti pesinnän myös töyhtöhyppäpari. Valitettavasti nämä pesinnät tuhoutuivat haudontavaiheessa ilmeisesti supikoiran vuoksi. Kesän iloisin tapahtuma lintujen pesintöjen osalta oli se, että punasotka onnistui pesinnässään. Pesä sijaitti tornin läheisellä isommalla saarekkeella ja naaras kävi kylpemässä kaivetussa uomassa. Myös pensastaskut ja taivaanvuohet viihtyivät saarekkeella ja eteläosan pienpuustosta raivatulla luhdalla.

Myös kohteen sudenkorentojen määrä näyttäisi silmämääräisesti arvioiden lisääntyneen edellisvuodesta. Kaivettujen uomien reunat tuovat sudenkorentojen eri kehitysvaiheille tärkeitä lisääntymisvyöhykettä. Reunat lämpiävät auringonpaisteessa hyvin ja se edesauttaa toukkavaiheen kehittymistä. Tästä on tutkittua tietoa olemassa muista vastaavista kosteikkojen kunnostuskohteista. Lisääntyvät korentojen määrät taas vaikuttavat suoraan niitä ravintona käyttävien lintujen määrään.

HATTELMALANJÄRVEN KUNNOSTUSTARPEET JATKOSSA

Lintujen pesimämenestyksen parantamiseksi tulisi jatkossa edelleen keskittyä voimallisesti supikoiran ja ketun poistamiseen alueelta. Myös varislintujen pyyntiä esim. syöttihäkkiä käyttäen kevätmuuton jälkeisinä viikkoina olisi tarpeen.

Myös lietepintaisten alueiden lisääminen ja ylläpito olisi tärkeää. Esim. telavetoisella koneella saarekkeiden pinnan muokkaus ennen pesintäkauden alkua toisi tarvittavaa vaihtelevuutta kohteelle, joka palvelisi mm. kahlaajalintujen ravinnon hankintaa.

Myös keinotekoisesti lahoppuuston lisääminen kohteelle olisi monimuotoisuutta lisäävää. Tätä voisi tehdä mm. kohteen itärannan koivuvaltaisessa rantametsässä sekä kohteen lounaiskulman metsikössä tornille johtavan polun ja valtatie 10 välisellä alueella.

KÄYTETTYJEN LYHENTEIDEN SELITYKSET

Liikkuminen:	p = paikallinen, m = muuttava
Linnun ikä:	1kv = samana vuonna syntynyt, 2kv = edellisenä vuonna syntynyt
Linnun puku:	pull = untuvapoikanen, juv = nuori, 1. täydellinen puku, ad = vanha, pm = maastopoikanen
Linnun sukupuoli:	k = koiras, n = naaras, 1/1 = koiras-/naaraspukuinen
Ääntely:	Ä = laulua tai reviiriääntelyä, ä = muuta ääntelyä, esim. varoittelua
Muita:	var = varoiteleva, rev = reviiri, pysrev = pysyvä reviiri

KIRJALLISUUS JA VIITTEET

Koskimies P. 1994: Linnuston seuranta ympäristöhallinnon hankkeissa. Ohjeet alueelliseen seurantaan. -Vesi- ja ympäristöhallinnon julkaisuja – sarja B18.

Gustafsson E., Suoranta A.: Pesivien vesi- ja rantalintujen laskentaohjeet; UKULI 1/2006/Turun lintutieteellinen yhdistys ry.

Tiainen J., Mikkola-Roos M., Below A., Jukarainen A., Lehikoinen A., Lehtiniemi T., Pessa J., Rajasärkkä A., Rintala J., Sirkiä P., Valkama J. 2016: Suomen lajien uhanalaisuus 2015 -- Ympäristöministeriö ja Suomen ympäristökeskus; Suomen lajien uhanalaisuus 2019— Ympäristöministeriö ja Suomen ympäristökeskus

LIITTEET

Liitteet 1-2 Alkuperäiset havainnot Exel-taulukoissa

Liite 3 Suomen lintujen uhanalaisuusluokitus 2019

Karttaliite 1 Merkittävämpien lajien pesimäpaikat kohteella